

MEĐUNARODNI ODNOSI

RADOVAN PAVIĆ

OSNOVNI SADRŽAJI POLITIČKE GEOGRAFIJE, GEOPOLITIKE I GEOSTRATEGIJE — MOGUĆNOST NOVE PRIMJENE GEO- GRAFSKIH DISCIPLINA U SFERI POLITIČKE TEORIJE I PRAKSE

Suvremena društvena kretanja, sve složeniji međudržavni odnosi i sve jača povezanost suvremenog svijeta općenito uvjetuju sve intenzivnije i sve svestranije korištenje rezultatima niza znanosti u rješavanju praktičkih problema. U tu opću tendenciju sve se više uključuju i geografske discipline ne samo u svijetu nego također u nas, osobito u proteklih desetak godina. Aplikativnost geografskih disciplina jasno je izražena već u regionalnom i urbanističkom planiranju, prostornoj ekonomici, turizmu, migracionoj problematici i vojnim naukama. *Međutim, navedene mogućnosti praktične aplikacije time, dakako, nisu iscrpljene — posve novo područje otvara se primjenom geografije u shvaćanju međunarodnih političkih odnosa i globalne strategije.* Stoga je prikladno i na ovome mjestu ukazati na osnovne sadržaje političke geografije, geopolitike i geostrategije sadržane u skici nastavnog programa koji na najbolji način ukazuje na značenje i domet spomenute discipline u teoretskoj i praktičnoj sferi političke djelatnosti.

*
* *

Politička geografija, pod koji pojam uključujemo i geopolitičke i geostrateške aspekte, ističe povezanost, utjecaj i međuzavisnost političkih fenomena i fizičkih i socijalno-geografskih činilaca. U ostale društvene znanosti geografija unosi dva nova i bitna elementa — prvo, *kompleksnost gledanja* uvjetovanu povezanošću prirodnih i društvenih činilaca, i drugo, prijeko potrebne pretpostavke i činjenice odlučne za formiranje *prostorne kulture, shvaćanje prostornih odnosa* i njihovih posljedica i značenja.

Pod pojmom tzv. *geografskih činilaca* netočno je podrazumijevati samo činioce prirodne sredine — značenje geografskog determinizma pripada prošlosti.

Stalne konfliktne situacije u svijetu uvjetuju da se u nizu geografskih disciplina politička geografija i geopolitika odlikuju izuzetnim mogućnostima *praktične aplikacije.*

Jedna od najkraćih definicija političke geografije ujedno je i među najprihvatljivijima — *ona je geografski orijentiran i geografski interpretiran studij politike.*

S političkom geografijom bitno je povezana i *geopolitika*. Osim u geografskim disciplinama, geopolitika ima svoje izvore i u drugim društvenim znanostima — povijesti, ekonomici, vojnim naukama itd. Za razliku od političke geografije, geopolitika je samo subjektivna interpretacija političko-geografskih i drugih relevantnih sadržaja promicanja nacionalističkih, državnih ili blokovskih interesa — u prvom redu u ostvarivanju direktne ili indirektno teritorijalne kontrole ili utjecaja i afirmacije političke, ekonomske i vojne moći. Pri tom inzistirajući na aspektima vojne moći dolazimo i do pojma *geostrategije*, tj. do onih strateških sadržaja koji su bitno određeni nekim prirodno-geografskim i ekonomsko-geografskim činiocima — veličinom teritorija, prostornim odnosima, rasporedom kopna i mora, strateških sirovina i slično.

Politička geografija i geopolitika imaju vrlo *dugu tradiciju*; međutim, tek kolonijalna osvajanja potkraj XIX stoljeća, razvoj shvaćanja o globalnom svijetu, prvi, a pogotovu drugi svjetski rat i posebice poslijeratne, suvremene prilike afirmiraju *političku geografiju i geopolitiku kao jedan od osnovnih pristupa za razumijevanje političkih i strateških prilika* u suvremenim međunarodnim odnosima.

Iako mogu bitno pridonijeti razumijevanju evolucije, suvremenosti i trendova međunarodnih prilika, politička geografija, geopolitika i geostrategija dobivaju svoj *najpotpuniji smisao u suradnji s drugim disciplinama, u prvom redu s područja međunarodnih ekonomskih i međunarodnih političkih odnosa*. Inzistiranje na ekonomsko-geopolitičko-političkom kompleksu, nije samo najbolja osnova za shvaćanje suvremene stvarnosti nego je i sama njihova bit, sama stvarnost. Ona je u prvom redu definirana *materijalnom osnovicom, prostornim i geografskim komponentama i odgovarajućim odnosima*. Budući da svi ti aspekti imaju i povijesnu dimenziju, nije ni te sadržaje moguće izostaviti.

Svako iole cjelovitije obrazovanje u političkoj geografiji, geopolitici i geostrategiji mora uključivati

- A — opće principe, teoretski pristup i osnovne sadržaje političke geografije, geopolitike i geostrategije,
- B — regionalni, i
- C — specijalistički dio (case study metoda).

U regionalnom dijelu radi se o primjeni svih općih principa i sadržaja na konkretna područja zemljine površine; konačno, osobito pažnju treba obratiti specijalističkom interesu — on se odnosi na pojedina specifična pitanja.

*
* *

A. OPĆI PRINCIPI, TEORETSKI PRISTUP I OSNOVNI SADRŽAJI POLITIČKE GEOGRAFIJE, GEOPOLITIKE I GEOSTRATEGIJE

I U V O D

- a) definicija i podjela geografskih disciplina
- b) politička geografija i geopolitika u sistemu znanosti

- c) osnove metodološkog pristupa
- d) razvoj političke geografije — političkogeografski aspekti u Aristotela, Rousseaua, Montesquiea itd.
- e) moderna politička geografija
 - do drugog svjetskog rata (Ratzel, Mackinder itd.)
 - poslije drugog svjetskog rata (Pounds, de Blij, Cohen itd.)
- f) političko-geografski i geopolitički relevantne demografske osnove:
 1. raspored svjetskog stanovništva, značenje prirodno-geografskih činilaca
 2. rasni i etnički raspored u svijetu
 3. raspored religija i veze s prirodnom sredinom
 4. relativna gustoća i problem prenaseljenosti
 5. problem gladi
 6. primjeri populacionih politika (Francuska, Japan)
 7. političke migracije
 8. gustoća stanovništva, migracije i način života u odnosu prema organizaciji političkog i partijskog života
 9. depopulacija kao politički problem.
- g) načini praktične primjene geografije, političke geografije, geopolitike i geostrategije (regionalno i urbanističko planiranje, politika, strategija, međunarodni politički odnosi, poznavanje tržišta itd.)

II POJAM, VRSTE I ZNAČENJE GEOGRAFSKOG POLOŽAJA

- a) lokalni, regionalni, superregionalni i kompleksni položaj
- b) geopolitički položaj i vrste (položaj u okruženju, tamponski, koridorski, frontijerski i kontaktni položaj — primjeri Volgograda, Singapoora itd.)

III OSNOVE POLITIČKE GEOGRAFIJE SFR JUGOSLAVIJE

- a) geografski i geopolitički položaj SFRJ
 1. povijesni aspekti
 - prelazni i kontaktni položaj
 - antemurale christianitatis
 2. suvremeni aspekti
 - položaj u odnosu prema evropskim vojnim blokovima, neutralnim zonama i ekonomskoj organizaciji
 - problemi »balkanskog položaja«
 - parcijalni položaj dijelova SFRJ prema susjedima (SR Slovenija i SR Makedonija)
 - položaj SFRJ i svjetski proces litoralizacije (teritorijalni aspekti jugoslavenske ekonomske politike i valorizacija prometnog položaja)
- b) granice SFRJ, problem gospodarskog razvoja graničnih krajeva
- c) geostrateške jezgre, dubina ratišta, glavni operacioni pravci
- d) geografski položaj i ekonomsko-političke prednosti pojedinih socijalističkih republika

- IV VELIČINA DRŽAVNOG TERITORIJA
- utjecaj na geopolitičke i geostrateške osobine
 - problemi dubine ratišta
 - problemi organizacije života, odnos veličine teritorija i oblika vladavine, geografske osnove centralizma i federalizma
- V OBLIK DRŽAVNOG TERITORIJA
- kompaktni, izduženi i fragmentirani
 - povijesni utjecaji na specifičnosti oblika
 - oblik i problemi separatizma
 - karakteristike teritorijalno »kontinuiranih« kolonija
 - panhandle i drugi specifični oblici
- VI OSOBINE PRIRODNO-GEOGRAFSKOG DETERMINIZMA
- povijesni razvoj, značenje Hegelovih gledanja i anticipiranje ideja globalne strategije
 - socijalni posibilizam
 - environmentalizam
 - dijalektički pristup
 - ekonomistički determinizam
 - prirodnodeterministički aspekti u radovima M. Vlačića i J. Križanića
 - Milutinovićev pregled tzv. geografskog materijalizma.
- VII OSNOVE VOJNE GEOGRAFIJE
- VIII RAZVOJ I ZNAČENJE IDEJA GLOBALNE STRATEGIJE
- prirodnogeografski činioci i globalna strategija
 - raspored prirodnih bogatstava i strateških sirovina kao činilaca moći (nafta, nuklearne sirovine itd.)
 - značenje Mahanove doktrine pomorske moći
 - Mackinderova analiza stožera povijesti, povijesne tamponske uloge Rusije i globalne ravnoteže
 - tri Mackinderove teze
 - ideje o Heartlandu, Rimlandu i vanjskom otočnom prstenu
 - evolucija Mackinderovih gledanja poslije I svjetskog rata (odnosi snaga u Evropi, odnos Slavena i Germana, formiranje tamponske zone)
 - značenje dubokog mora i blizog (»zemljinog«) kozmosa
 - klasična globalna strategija i tehnološki razvoj
- IX GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ ARKTIKA U GLOBALNOJ STRATEGIJI
- X GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ ANTARKTIKA I ZEMLJE U »STRATEŠKOJ SJENI«
- XI SPECIFIČNOSTI GEOPOLITIČKOG I GEOSTRATEŠKOG POLOŽAJA NR KINE
- XII TERITORIJALNO I IDEOLOŠKO CIJEPANJE KLASIČNOG I FORMIRANJE NOVOG HEARTLANDA
- XIII ZAČECI I RAZVOJ GEOPOLITIKE
- Ratzel i Kjellen
 - Haushofer i razvoj geopolitike u Njemačkoj

- c) geopolitičke ideje Hitlera (analiza »Moje borbe« i prigodnih govora)
 - d) problemi »životnog prostora«
 - e) mađarska geopolitička škola
- XIV NOVA GLOBALNA RAVNOTEŽA U SVIJETU**
- a) sovjetska afirmacija na moru
 - b) američka »politika prisutnosti« i raspored vojnih baza
- XV RIMLAND I RASPORED VOJNO-BLOKOVSKIH ORGANIZACIJA ZAPADA**
- geopolitičke i geostrateške osobine paktova NATO, CENTO I SEATO
- XVI GEOPOLITIČKE I GEOSTRATEŠKE OSOBINE EVROPSKE ZONE VARŠAVSKOG UGOVORA**
- XVII OPĆE GEOPOLITIČKE I GEOSTRATEŠKE KARAKTERISTIKE EVROPE**
- a) vidovi podjele Evrope
 - b) geografski položaj i mogućnosti evropske neutralnosti
 - c) geopolitičke i geostrateške osobine pojedinih evropskih dijelova
- XVIII PROBLEMI OKRUŽENJA**
- primjer Njemačke i Turske
- XIX TAMPONSKE ZONE I FRONTIERI U SVIJETU**
- primjeri iz Azije i Afrike
- XX PROBLEMI PODJELE SVIJETA**
- a) povijesne »Pan-oblasti«
 - b) suvremena podjela interesnih sfera i blokova
 - c) kriteriji za podjelu na razvijeni i nerazvijeni dio svijeta
 - d) podjela država po obliku vladavine
 - e) problemi podijeljenih država i gradova (Vijetnam, Njemačka, Berlin; mogućnosti prevladavanja podjele — primjer Kameruna)
- XXI PROBLEMI KONTINENTALNIH I MARITIMNIH DRŽAVA**
- a) opće osobine
 - b) problemi koridora do mora i utjecaj na međunarodne odnose
 - c) svjetski proces litoralizacije
- XXII DRŽAVNE GRANICE I KRITERIJI DEFINIRANJA GRANICA**
- a) podjele granica
 - genetski razvoj pojma granice
 - antecedentne i druge vrste granica
 - b) prirodni činioci i granice
 - c) geopolitički problemi tzv. prirodnih granica
 - d) hipsografska krivulja, značenje šelfa i granice na moru
 - e) granice i dioba stočarskih etnikuma
 - f) evropske granice po stupnju stabilnosti
- XXIII PROBLEMI I ZNAČENJE REGIJA JEZGRE**
- a) regije jezgre i prirodni činioci

- b) pluralizam regija jezgre
- c) dislokacija regija jezgre
- XXIV POJAM I ZNAČENJE »KAPITALA« (PRIJESTOLNICA)
 - a) evolucija i komulacija funkcija
 - b) konkurencija među »kapitalima«
 - c) novi »kapitali«
 - d) problemi i karakteristike »kapitala« u Africi
- XXV POJAM I PROCESI URBANIZACIJE I METROPOLITENIZACIJE
 - a) Megalopolis
 - b) Moskovska konurbacija
- XXVI POLITIČKO-GEOGRAFSKO ZNAČENJE RIJEČNIH TOKOVA
 - a) participacija više država na istim riječnim tokovima
 - b) riječni tokovi kao državne granice
 - c) problem kašmirskih i jordanskih voda
- XXVII KARAKTERISTIKE UNUTRAŠNJE POLITIČKO-TERITORIJALNE PODJELE DRŽAVNOG PROSTORA
 - a) regionalno-geografska podjela
 - b) političko-teritorijalna podjela
 - problemi veličine, oblika, lokacija središnjeg mjesta, prirodnih granica, gravitacije stanovništva itd.
 - c) podjele s posebnom namjenom
 - planski rajoni, demografski rajoni, vodne zajednice
 - d) podjela radi izbora (osnove tzv. »geographie electorale«), zlo-upotreba gerrymanderom
 - e) regionalno-geografska i nacionalna raznolikost kao osnova federalizma
- XXVIII PROMJENE POLITIČKE KARTE SVIJETA U RAZDOBLJU OD 1860. DO DANAS
 - a) proces usitnjavanja političke karte svijeta
 - b) pravci teritorijalnog širenja Rusije, Kine, SAD i Njemačke
 - c) geopolitički aspekti u teritorijalnom formiranju kolonijalnog sistema (posebno u Africi)
 - d) usporedba političko-teritorijalne strukture Anglo-Amerike i Latinske Amerike
 - e) podjela Antarktika
 - f) promjene političke karte svijeta od 1860-tih godina.

*
* * *

B. REGIONALNA POLITIČKA GEOGRAFIJA (PRIMJERI)

1. političko-geografski položaj Poljske
2. geopolitički problemi intervencije u ČSSR
3. odnosi snaga u Sredozemlju
4. problem Cipra
5. geopolitički aspekti izraelsko-arapskog sukoba
6. političko-geografska problematika Kine

7. geopolitičke pretpostavke ratnih sukoba u Indokini
8. borba malih naroda za političku i nacionalnu afirmaciju (primjer Kurdistana i Bijafre)
9. političko i ekonomsko-geografske karakteristike Jugoslavije — primjeri: a) problemi podjele makedonskog etnikuma, b) ekonomsko-geografske karakteristike nerazvijenih krajeva SFRJ (Kosovo i Metohija), c) zagrebačka konurbacija, d) jadranska orijentacija, e) nova prometna mreža u SFRJ, f) problem granica SFRJ.

C. SPECIJALISTIČKE TEME

1. problemi indijsko-kineske granice
2. geopolitički pristup podjeli Berlina
3. problemi plemena EWE
4. problemi kontinentalno zatvorenih država
5. geografske osnove borbe za vodu Jordana.